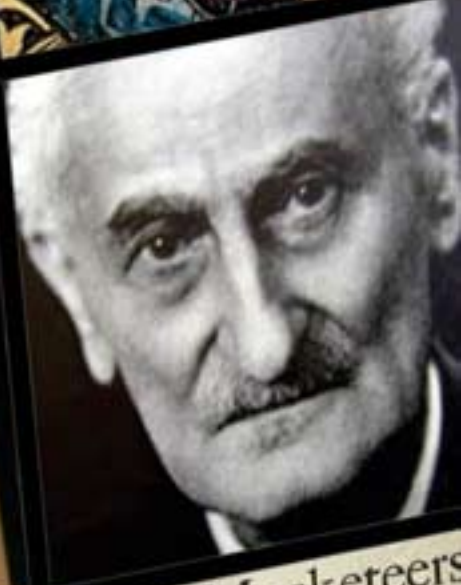

ხეობი

სამყარო

ქურნალი ახალგაზრდებისათვის

ძველი ბერძნები და ევროპული ცივილიზაცია

ზაზა ზირალიშვილი

ცნობილია, რომ მას შემდეგ, რაც გერმანელმა ბარბაროსებმა რომის იმპერია დაიპყრეს, ევროპელი ხალხები საუკუნეების განმავლობაში ცდილობდნენ გაემეორებინათ პიროვნული და საზოგადოებრივი ცხოვრების ის პირველი ნიმუშები, რაც ბერძნებმა და რომაელებმა შექმნეს. ამასთან, ქრისტიანობა იყო ის პრიზმა, რომელშიც ეს მცდელობები გარდატყდებოდა. ყველაფერმა ამან, ამ ხალხების ნაციონალურ თავისებურებებთან ერთად, ტყეებით დაფარული ევროპის სივრცეებზე გაფანტული მეომარი ტომები დღევანდელ ცივილიზებულ ხალხებად აქცია.

ევროპელები ყველაფერში ბაძავდნენ თავიანთ რომაელ და ბერძენ წინამორბედებს. მათ მემკვიდრეობას ისინი კლასიკური განათლების წყალობით ეცნობოდნენ. კლასიკური მემკვიდრეობის მიბაძვით ევროპელები ცდილობდნენ საკუთარი სახელმწიფოებრივი ცხოვრება დაეფუძნებინათ არა მხოლოდ რომელიმე ინსტიტუციის – მეფისა თუ ბელადის – ტრადიციულ ავტორიტეტზე, არამედ სამართალზე. ცნობილია, რომ სამართალი, თანამედროვე გაგებით, სწორედ რომაელთა წყალობით გავრცელდა მაშინდელ სამყაროში. ევროპელები, ბერძნების მსგავსად, ცდილობდნენ, თავიანთი განათლება აეგოთ არა მხოლოდ მითოლოგიურ გადმოცემებსა და ტრადიციაზე, არამედ ბერძნების წყალობით გავრცელებულ მეცნიერებაზე – დასაბუთებული ცოდნის სისტემაზე. საბოლოოდ, ქრისტიანობისაგან და

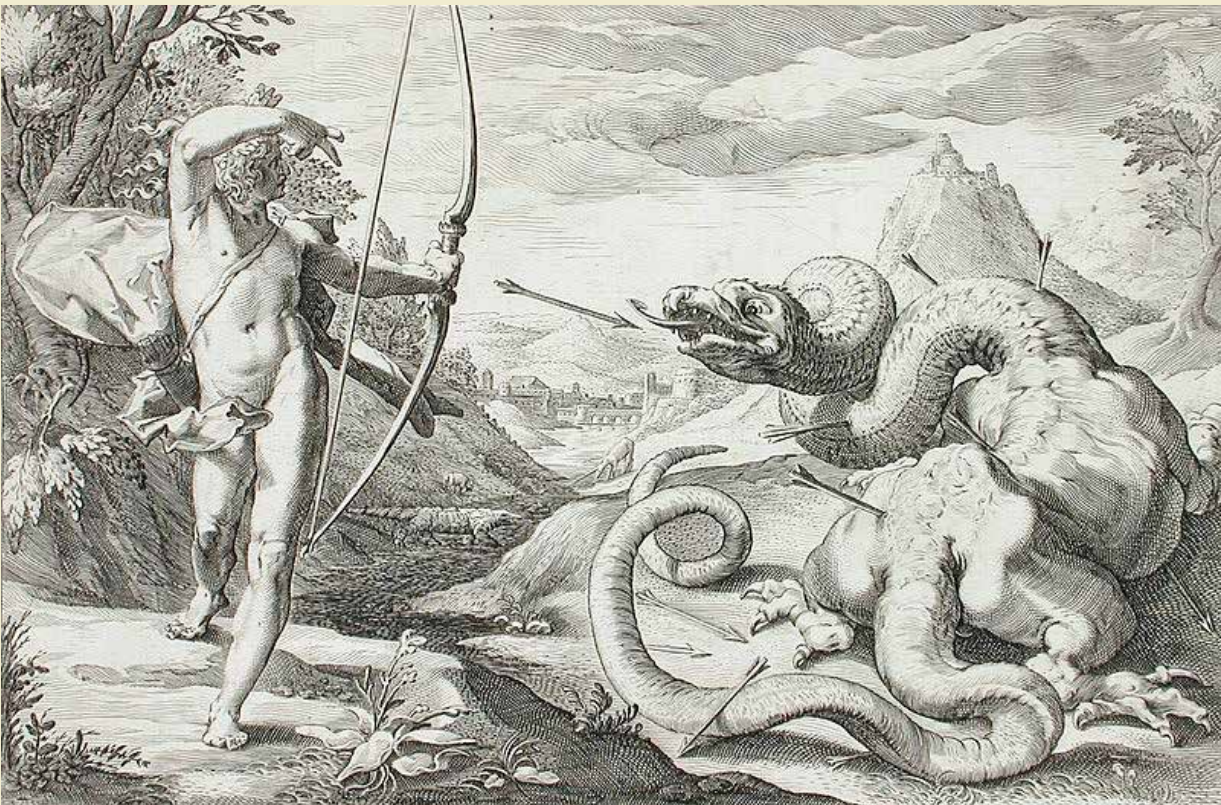
განსხვავებული ღმერთის იდეისაგან მათ აითვისეს რწმენა ადამიანისა, რომელშიც ღვთაებრივი ნაპერწკალია და რომლის სიცოცხლესაც უაღრესი მნიშვნელობა აქვს.

ცხადია, ამ იდეათა განხორციელების გზა არ იყო იოლი. ქრისტიანობისა და კლასიკური სამყაროს პრინციპები თავის დასამკვიდრებლად ხანგრძლივ ისტორიულ პრაქტიკას საჭიროებდნენ. და მაინც, ევროპელმა ხალხებმა ყოველთვის იცოდნენ და იციან, თუ საით მიდიოდნენ და რა უნდა ყოფილიყო მათი იდეალი. ეს ცოდნა საბოლოოდ ძალზე დიდ ისტორიულ ძალად იქცა. ამ ხალხებს ჰქონდათ მთავარი თვისება – სწავლის წყურვილი, ბარბაროსული მემკვიდრეობისაგან გათავისუფლების სურვილი და მეომრული შემართება, რაც საუკეთესო ნიადაგი აღმოჩნდა რომაული სამართლის, ბერძნული მეცნიერებისა და ქრისტიანული რელიგიურობის დიდი სინთეზის მისაღებად და მთელ დანარჩენ სამყაროში გასავრცელებლად.

ყველაფერი ეს ჩვენთვის იმიტომაც არის საინტერესო, რომ 1453 წლამდე, ანუ კონსტანტინოპოლის დაცემამდე, ჩვენ ამ დიდი სამყაროს განუყრელი ნაწილი ვიყავით და ამის შემდეგაც, მთელი სამი საუკუნის განმავლობაში ჩვენი მეფეები და მოღვაწეები ცდილობდნენ ჩვენს ბუნებრივ გარემოსთან აღედგინათ კავშირები, სანამ ისტორიულმა ბედმა რუსული იმპერიის ნაწილად არ გვაქცია.

ამ წერილში გვინდა ძალზე ზოგადად შევეხოთ, თუ რამ განსაზღვრა ბერძნული ცივილიზაცია, რა წარმოადგენდა, როგორც მეცნიერები იტყვიან, მისი კულტურის კოდს. მართლაც, ამ კოდს რაღაც მიახლოებაში მაინც შეიძლება მივაგნოთ, თუ ბერძნული ისტორიის ერთ საინტერესო მომენტს შევეხებით.

ძველი საბერძნეთის ქალაქ დელფოში არსებობდა წარმართული ღვთაება აპოლონის სახელობის ტაძარი თავისი სამისნოთი. გადმოცემით, იგი იმ ადგილას იდგა, სადაც აპო-

აპოლონი კლავს მითიურ გველს, ჰოლანდიური გრავიურა, XVII ს.

ლონმა **მითური გველი დაამარცხა** და მინაში დაფლა. მთელი საბერძნეთი, და არა მხოლოდ საბერძნეთი, ამ სამისნოში დადიოდა, თუკი თავისი რომელიმე წამონწყების ბედი აინტერესებდა. მისანი – პითია – თავისი გამონათქვამებით ზოგადად, ზოგჯერ კი ბუნდოვნადაც, მიანიშნებდა, რა ელოდა მათ განზრახვას.

აპოლონის ტაძარზე შვიდი ბერძენი ბრძენის გამონათქვამები იყო ამოკვეთილი. ტაძრის ავტორიტეტი ამ გამონათქვამებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა. მათი შინაარსი ადამიანებს მიჰყვებოდა, როგორც სახელმძღვანელო პრინციპები და, შესაბამისად, მთელი ბერძნული კულტურის განვითარებაზე ახდენდა გავლენას. ეს იყო ერთგვარი კოდი, რომელიც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდა მთელი კულტურის ხასიათს. დელფოდან ბერძენი მიდიოდა არა მხოლოდ ქურუმების მიერ ლექსად გადატანილი პითიას წინასწარმეტყველებებით, არამედ თან მიჰქონდა ფარული თუ აშკარა ხსოვნა იმ აზრისა, რომელსაც ტაძრის კედელზე მოჰკრავდა თვალს თუ საგანგებოდ ნაიკითხავდა.

აი, ეს გამონათქვამებიც:

კლეოპულა ლინდოსელი: „**ზომა ყველაზე მნიშვნელოვანი რამაა**“.

ჰილონ სპარტელი: „**შიცან თავი შენი**“.

პერიანდრა კორინთელი: „**თავი შიკავე მრისხანებისაგან**“.

პიტაკე მიტილინელი: „**ყველაფერს თავისი დრო აქვს**“.

სოლონ ათენელი: „**მუდამ მხედველობაში გქონდეს ცხოვრების დასასრული**“.

ბინათა პრინელი: „**უარესები ყველგან უმრავლესობაში არიან**“.

თალეს მილეტელი: „**მხოლოდ საკუთარ თავს დაუღიქვი თავდაზად**“.

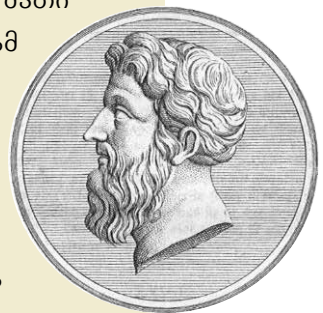
დელფო, აპოლონის ტაძარი დღეს.

შვიდი ბერძენი ბრძენი, „ნიურბერგის ქრონიკა“ – ბიბლიური ისტორიებისა და მსოფლიო ისტორიის ლათინურენოვანი ილუსტრირებული ქრონიკა, 1493

ძნელი წარმოსადგენია, ბერძნულის გარდა, რომელიმე სხვა კულტურას ოდესმე ასე ცხადად გამოეხატოს თავისი სახელმძღვანელო პრინციპები. ამ თვალსაზრისით, დელფოს სამისნო უნიკალურ მოვლენას წარმოადგენდა. სხვა ხალხების შემთხვევაში კულტურის კოდის როლს მითოსი ან ეთნიკური გადმოცემები ასრულებდა. ბერძნულ აზროვნებაში მითოლოგიური წარმოდგენების გვერდით ჩნდება გამონათქვამები, რომლებიც მათი შემდგომი გააზრებისაკენ უბიძგებდა პიროვნებას. უკვე ამითია ცხადი, რომ ამ კულტურას აქცენტი აზროვნების კულტურის დახვეწაზე, ყოველი ცალკეული ადამიანის მიერ საკუთარი გონების უმთავრეს იარაღად ქცევაზე გადაჰქონდა.

პირველ რიგში, ყურადღება გავამახვილოთ ჰილონ სპარტელის გამონათქვამზე: „**ჰეიტან თაჰი ჰენი**“. ეს აზრი აზროვნების ისტორიაში დიდ ფილოსოფოს სოკრატეს წყალობით გახდა პოპულარული. ეს არის საკმაოდ ღრმა აზრი და მასზე დაუსრულებლად შეიძლება საუბარი. ძნელი და შეუძლებელიცაა ჩამოვთვალოთ ის მოაზროვნეები, ვინც ამ სიტყვების განმარტება სცადეს. მოდი, პირველი მიახლოებით გავიაზროთ, რა იგულისხმება მასში.

ჰილონ სპარტელი
(ძვ.წ. VI ს.) – დიდი გავლენისა და ძალაუფლების მქონე პოლიტიკოსი და ელევგიური ჟანრის პოეტი. მას ბევრი ბრძნული გამონათქვამი მიეწერება.

თუ დავაკვირდებით, ჩვენი ყურადღების უდიდესი ნაწილი გარეთ არის მიმართული – ადამიანებზე, საგნებსა და მოვლენებზე. საკუთარ თავს იშვიათად თუ ვუთმობთ ყურადღებას. არადა, სწორედ ჩვენს თავში, ჩვენს მე-ში იმალება იმის საიდუმლო, თუ როგორ აღვიქვამთ და ვიაზრებთ გარემომცველ სამყაროს. ამიტომაც გვირჩევდა ჰილონი, რომ მთავარი, რაც ადამიანმა უნდა შეიმეცნოს, საკუთარი თავია. მას უბრალოდ კი არ უნდა უყვარდეს საკუთარი თავი და მხოლოდ აღტაცებული ან დამნუხრებული კი არ უნდა იყოს მისით, არამედ უნდა შეიმეცნოს იგი, საკუთარი სულის ნიაღში უნდა ეძიოს პასუხი იმაზე, თუ რა არის სამყარო და რა ადგილი უკავია მასში ადამიანს. სწორად აღვიქვამ კი მე ამა თუ იმ პიროვნებას? რა განსაზღვრავს მის მიმართ ჩემს დამოკიდებულებას – ჩემი პირადი ინტერესები, მტრობა თუ სიყვარული? ყველა ამ

თალეს მილეტალი

(ძვ.წ. 640/624-548/545) – ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი და მათემატიკოსი მილეტიდან (მცირე აზია). მიჩნეულია ძველბერძნული ფილოსოფიისა და მეცნიერების (ასტრონომია, გეომეტრია, ფიზიკა) მამამთავრად.

შემთხვევაში ჩემი დამოკიდებულება ამ ადამიანის მიმართ განსხვავებული იქნება და ამ განსხვავების საფუძველი საკუთარ თავში უნდა ვეძიო. თუ მე არ გამაჩნია მშვენიერების განცდა, ცხადია, ჩემი სამყაროც მშვენიერებას იქნება მოკლებული. თუ საგნებსა და მოვლენებში კანონზომიერებათა შემჩნევა არ შემიძლია, მაშინ ჩემ მიერ აღქმული სამყაროც ქაოსური იქნება და ასე შემდეგ. სამყაროს ყველა საიდუმლო ადამიანის სულში იყრის თავს. ადამიანი საკუთარი ზნეობისა და აზროვნების დახვეწის გზით უნდა შეეცადოს სამყაროს გაგებას. ამიტომაც ამბობს **თალეს მილეტელი**, რომ ადამიანი მხოლოდ საკუთარ თავს შეიძლება დაუდგეს თავდებად, რადგან მხოლოდ საკუთარი თავის შესახებ შეიძლება იცოდეს რამე.

ევროპელმა ადამიანებმა ბერძენებისაგან სწორედ ეს ისწავლეს: საკუთარი თავისაკენ მზერის მიმართვა, სამყაროში საკუთარი ადგილისა და დანიშნულების განსაზღვრაზე ფიქრი. ცნობილია, რომ პრიმიტიულ ადამიანებს სწორედ ეს უჭირთ – გონების მზერის მიმართვა საკუთარი თავისაკენ. მრავალი პირველყოფილი ტომის აღმოჩენის შემდეგ მკვლევართა გაცეხებას იწვევდა ის ფაქტი, რომ ისინი არასოდეს საუბრობდნენ საკუთარ თავზე. მთელი ყურადღება გარე სამყაროსაკენ ჰქონდათ მიმართული და ვერ ახერხებდნენ, საკუთარ თავზე ეფიქრათ ან ელაპარაკათ. საკუთარ თავს ისინი მხოლოდ თავისი ტომის ნაწილად განიხილავდნენ და არა – დამოუკიდებელ პიროვნებებად. ასეთი რამ დღესაც ხშირად შეგვხვდება. ინტელექტუალურად რაც უფრო დახვეწილია ადამიანი, რაც უფრო დახვეწილია ის კულტურა, რომელშიც იგი იბადება, მით უფრო აუცილებელია მისთვის საკუთარი რაობის გაგებისაკენ სვლა. ბერძენების წყალობით ევროპელი ადამიანისათვის ასეთი დამოკიდებულება იდეალად იქცა.

ახლა ისიც გავიხსენოთ, თუ რომელ ადამიანს ვეძახით პიროვნებას და რომელს – უბრალოდ პირს. პიროვნებაა ის, ვისაც აქვს იმის სიმამაცე, რომ საკუთარი თავის შესახებ გულახდილი იყოს. ევროპულ ცივილიზაციაში პიროვნებად ყოფნისაკენ ადამიანებს მოუწოდებდა არა მხოლოდ ბერძნული მემკვიდრეობა, არამედ ქრისტიანობაც. საკუთარი ინტელექტუალური და ზნეობრივი ცხოვრების სრულყოფისკენ სვლა მთელი ამ ცივილიზაციის ნიშნად იქცა და სწორედ ამასთან არის დაკავშირებული განათლების სისტემის დახვეწა, ხელოვნებათა განვითარება და სხვ. საბოლოოდ ხდება ისეთი ადამიანური იდეალის ჩამოყალიბება, რომელიც, როგორც ამას გოეთე ამბობდა, ორივე ფეხით მყარად დგას მინაზე და ორივე ხელი ზეცისაკენ აქვს აღმართული.

ახლა კლებოთულე ლინდოსელის გამონათქვამიც გავიხსენოთ, რომ **ზომა, ზომიერება, თანაზომადობა ყველაზე მნიშვნელოვანი რამაა**. ბერძენისათვის მთელი **კოსმოსი** ზომასა და თანაზომადობაზე აიგება და კოსმიური ძალების მიერ ერთმანეთის განწონასწორებას ეფუძნება. საკმარისია, ეს წონასწორობა დაირღვეს და კოსმიური წესრიგი ქაოსად იქცევა. ბერძენისათვის ადამიანის სულიც მისი სურვილების, განცდებისა და აზრების თანაზომადობასა და წონასწორობაზე უნდა იგებოდეს. საკმარისია, ადამიანში განცდებმა და სურვილებმა გადაჭარბებული მნიშვნელობა შეიძინონ,

კოსმოსი – ძველ საბერძნეთში, ბერძნული ფილოსოფიისა და კულტურის გაგებით, აღნიშნავდა სამყაროს კომპლექსურ და ჰარმონიულ წესრიგს. ამ ტერმინის პირველად გამოყენება პითაგორას მიეწერება.

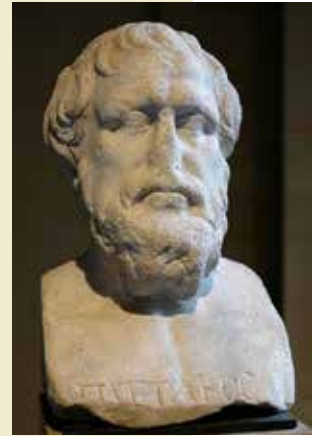
კლეოპულე ლინდოსელი (დაახლ. ძვ. წ. 540-460 წწ.) – ძველი ბერძენი პოეტი, როდოსის ქალაქ ლინდოსის ტირანი, მიეწერება სხვადასხვა ბრძნული გამონათქვამი.

რომ გონება უკან იხევს. თუ გონება ბატონდება, მაშინ შეგრძნებები ღარიბდება. ამიტომაც ამბობს **პიტაკე მიტილინელი**, რომ ზედმეტი არაფერში არ უნდა დაუშვა.

ზომიერებისაკენ მიდრეკილება და ორ უკიდურესობას შორის გზის მოძებნის აუცილებლობა ბერძნულ მითებშიც იყო ასახული. მათი რწმენით, მესინის სრუტეში ორი დემონური ძალა უსაფრდებოდა მოგზაურებს და მათ განადგურებას ლამობდა. მეზღვაურთა მთელი ოსტატობა ამ ორ საფრთხეს შორის გავლაში მდგომარეობდა. გავიხსენოთ, სამშობლოსაკენ მიმავალ ოდისევსს ამ ორ დემონურ ძალას – **სქილასა და ქარიბდას** – შორის უნევს გავლა. საკმარისია, გემი ოდნავ გადაიხაროს რომელიმე მხარეს, რომ გემიც და მისი მგზავრებიც დაიღუპებიან. აქ მითის ენითაა ნაჩვენები ის, რაც არისტოტელემ უფრო გვიან თავის „ნიკომახეს ეთიკაში“ გამოთქვა: ბოროტება უკიდურესობებში იმალება. როგორ მომხიბლავადაც არ უნდა გამოიყურებოდეს უკიდურესობა, მასში აუცილებლად იმალება ბოროტება. ამიტომაც აუცილებელია საშუალოს მოძებნა. უაზრო თავზეხელაღებასა და სილაჩრეს შორის სიმამაცია, როგორც საშუალო და საუკეთესო. მფლანგველობასა და სიძუნწეს შორის ხელგაშლილობაა. ამგვარი საშუალოს მოძებნის უნარს არისტოტელე პრაქტიკულ სიბრძნეს, ფრონეზისს უწოდებდა. პიროვნებას სწორედ ასეთი პრაქტიკული სიბრძნე გამოარჩევს და არა – უკიდურესობების ტყვეობა. როგორ მომხიბლავადაც არ უნდა გამოიყურებოდეს უკიდურესობა, იგი ადამიანს ადამიანურ სახეს უკარგავს და საქმე გაქვს არა პიროვნებასთან, არამედ, როგორც ამას ბერძნები უწოდებდნენ, ბარბაროსთან. ბარბაროსი, როგორც ბერძნები ყველა არაელისს, ანუ არაბერძენს მოიხსენიებდნენ, სწორედ იმით გამოირჩევა, რომ მას არა აქვს ისეთი არჩევანის გაკეთების უნარი, რომელზეც შემდეგში პასუხს აგებს. ამიტომაც არის, რომ გადაწყვეტილება მხოლოდ პიროვნებამ, თავისუფალმა ადამიანმა უნდა მიიღოს, ვინც შეძლებს და განსაზღვრავს, თუ რა შედეგები მოჰყვება მის არჩევანს და შესაბამისად, პასუხისმგებელიც არის ამ შედეგთა გამო.

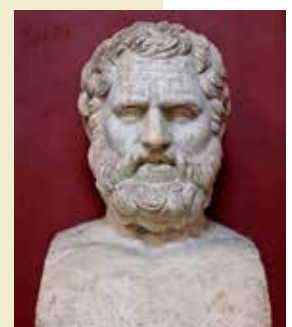
ყველაფერი ამისგან არისტოტელე ასკვნის, რომ ადამიანთა შორის არიან ბუნებით მონები, რომლებიც იოლად ექცევიან უკიდურესობათა ტყვეობაში და რომლებსაც მხოლოდ არჩევანის გაკეთება შეუძლიათ, მაგრამ არ ძალუძთ იკისრონ პასუხისმგებლობა. შესაბამისად, მათთვის აუცილებელია პატრონი, თავისუფალი ადამიანი, რომელსაც შეუძლია არჩევანის კისრება ისე, რომ მისმა არჩევანმა არავინ და არაფერი დააზიანოს, შესაბამისად, პასუხისმგებელიცაა თავისი არჩევანის გამო.

ქრისტიანობა, რომელიც უარყოფდა ეროვნულ საზღვრებს, იმთავითვე შეეცადა ყველა თავის მიმდევარში – ელინშიც და ბარბაროსშიც – აღეზარდა პასუხისმგებლობის უნარი საკუთარი თავისუფლების გამო. ყველაფერთან ერთად, მისი მიზანი იყო, ყველა ადამიანი გამოეყვანა ბუნებით მონის მდგომარეობიდან და ყველა ადამიანისათვის ესწავლებინა სქილასა და ქარიბდას შორის გავლა. ცნობილია, რომ ქრისტიანმა მოაზროვნეებმა არისტოტელესეულ საშუალოს სამეუფეო გზა შეარქვეს.

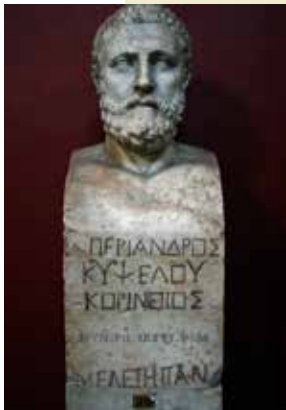
პიტაკე მიტილინელი
(ძვ. წ 651-569 წწ.) – ძველი ბერძენი ბრძენი, მიიჩნევა სხვადასხვა ბრძნული გამოათქვამის ავტორად

სქილა და ქარიბდა – ორი მითოლოგიური ურჩხული, რომლებიც ბინადრობდნენ იტალიასა და სიცილიას შორის არსებული მესინის სრუტის ორივე მხარეზე კლდეებში და ღუპავდნენ იქ გავლილ მეზღვაურებს. სქილასა და ქარიბდას შორის – იტყვიან ისეთ მდგომარეობაზე, როდესაც ვინმე ორ განსაცდელს შორისაა მოქცეული, როცა ორი მხრიდან ელის საფრთხე.

ზინადა ჰრინეალი
(ძვ.წ. VI ს.) – ძველი ბერძენი ბრძენი და საზოგადო მოღვაწე

ტირანი ძველ საბერძნეთში ერთპიროვნულ მმართველს ერქვა, მოგვიანებით სასტიკი და მოძალადე მმართველის მნიშვნელობა მიიღო, გადატანით უნოდებენ ასევე სასტიკ, უღმობელ ადამიანებს.

პერიანდრა კორინთელი (ძვ.წ. VI ს.) – ძველი ბერძენი ბრძენი, კორინთოს მეორე ტირანი

მაქსიმა ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს ლოგიკურ ან ეთიკურ პრინციპს, ქცევის წესს, ნორმას, რომელიც გამოთქმულია მოკლე ფორმულის სახით.

სოლონ ათენელი (დაახლ. ძვ. 640/635-559 წწ.) — ათენელი პოლიტიკოსი, კანონმდებელი და პოეტი

თავისუფალი ადამიანის ბერძნული გაგება თავისთავად გულისხმობდა დემოკრატია, როგორც მმართველობის ფორმას. თუკი ელინი საკუთარ თავს თავისუფალ ადამიანად მიიჩნევდა, რომელსაც არჩევანისა და პასუხისმგებლობის უნარი ჰქონდა, მაშინ იგი არ დაუშვებდა, რომ მისი ბედი ვინმე სხვას – მეფეს ან ტირანს – ემართა. მისთვის აუცილებელი იყო სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისეთი წესები, რომლებსაც ყველა თავისუფალი ადამიანი დაექვემდებარებოდა, როგორი წოდების მატარებელიც არ უნდა ყოფილიყო იგი. აქედანაა ბერძნების მიდრეკილება, რომ სახელმწიფოებრივი ცხოვრება კანონმდებლობაზე დაეფუძნებინათ.

ისიც ცხადია, რომ ერთად მცხოვრებ თავისუფალ ადამიანებს საუკეთესო გადაწყვეტილების მოძებნა მხოლოდ დიალოგის გზით შეუძლიათ. ბერძნული დემოკრატია სწორედ ამ ორ მხარეს გულისხმობდა – კანონთა განუხრელ დაცვას და დიალოგს თავისუფალ ადამიანებს შორის, რომელშიც ისინი მხოლოდ საკუთარ აზრს კი არ იცავენ, არამედ ჭეშმარიტების მოპოვებასაც ცდილობენ. თუ ურთიერთობისას ადამიანები მხოლოდ საკუთარ აზრს იცავენ და არა აქვთ უნარი, სხვისი აზრი გაიგონ, მალე იძულებული იქნებიან, შეეგუონ ვიღაც სხვის ბატონობას. ბერძნებისათვის მონებს და არაელებს არ ჰქონდათ ამგვარი დიალოგის უნარი და ამიტომაც იყვნენ იძულებული, დესპოტი მმართველების ჭირვეულობასა და თვითნებობას დამორჩილებოდნენ. დიალოგისა და საზოგადოებრივი საქმეების გამო თანამშრომლობის უნარი, მათი აზრით, მხოლოდ თავისუფალ ადამიანებს ჰქონდათ.

ასე გამოიკვეთა ის თვისებები, რომლებსაც აპოლონის ტაძარზე ამოკვეთილი **მაქსიმები** ზრდიდნენ ბერძნებში: თავისუფლება, პასუხისმგებლობა და დიალოგის და საზოგადოებრივი თანამშრომლობის უნარი. ასე მკვიდრდებოდა ძველ საბერძნეთში საზოგადოებრივი ცხოვრების იდეალები, შემდგომში რომ საყოველთაო ევროპულ იდეალებად იქცა.

ახლა ყველაფერ ამას კიდევ ერთი ელემენტი დავუმატოთ. ჭეშმარიტების ძიება დიალოგში იმას ნიშნავს, რომ ორი ადამიანი საკუთარი აზრის დასაბუთებას ლამობს. ისინი უბრალოდ კი არ იშველიებენ მავანი ავტორიტეტების შეხედულებებს ან ბრმად კი არ იმეორებენ საყოველთაოდ მიღებულ აზრებს, არამედ ლოგიკური მსჯელობით თავადვე ცდილობენ საკუთარი აზრის გამყარებას. ცხადია, სხვა ხალხებმაც იცოდნენ, რომ ყოველ აზრს დასაბუთება ესაჭიროებოდა, მაგრამ ისინი იოლად ექცეოდნენ ამა თუ იმ ავტორიტეტის გავლენაში და არსებობდა ცოდნის ისეთი სფეროები, რომლებსაც დასაბუთების აუცილებლობა არ შეეხებოდა. ბერძნებმა კი ცოდნის ყველა სფერო დასაბუთების აუცილებლობას დაუქვემდებარეს და ასე ჩნდება მეცნიერება თანამედროვე გაგებით. კოსმიური სხეულებისა და ძალების თანაზომადობა და ჰარმონია ბერძნებისათვის მარადიულ კანონებზე იყო დაფუძნებული და ამ კანონების მოქმედებას, პირველ რიგში, მათემატიკურ კანონზომიერებებში ხედავდნენ. ამიტომაც არის, რომ სწორედ ბერძნებმა შეძლეს თანამედროვე სამეცნიერო და საზოგადოებრივი აზროვნების წანა-

მძღვრები შეექმნათ და ამით მთელი კაცობრიობის დიდ მასწავლებლებად იქცნენ.

ცხადია, ყველაფერი ეს არ იყო საყოველთაო, მაგრამ ეს იყო იდეალი, რომლისკენაც ბერძნები ცდილობდნენ სვლას.

ყველაფერი ამისა და მრავალი სხვა გარემოების წყალობით შეიქმნა ძველი ბერძნული სამყარო, რომლის ინტელექტუალური გავლენაც უკვე ანტიკურ ხანაში ძალზე დიდი იყო მთელ ხმელთაშუა ზღვისპირეთსა და წინა აზიაზე. დიალოგისა და ჭეშმარიტების ძიების წყალობით მთელი ევროპული კულტურის პირველნიმუშები იქმნებოდა საბერძნეთის სულიერ ცენტრში – ათენში, რომლის მოსახლეობაც სამ-ოთხ ათეულ ათასს არ აღემატებოდა. არადა, ამ დროს აღმოსავლური ქალაქების მცხოვრებთა ოდენობა ასეულ ათასებს აღწევდა. ბერძნებმა კარგად იცოდნენ, რომ მათი ბედი დამოკიდებული იყო არა ადამიანთა სიმრავლეზე, არამედ იმაზე, თუ რამდენად შეეძლო ყოველ ცალკეულ ბერძენს საკუთარი განვითარებისათვის ეზრუნა. პირიქით, სიმრავლეს მხოლოდ წარმატების ილუზია შეეძლო შეექმნა. უფრო მეტიც, როგორც ბიანტე პრიენელი ამბობდა, უარესები ყველგან უმრავლესობაში არიან, მაგრამ ჭეშმარიტება და სიკეთე მათთან არ არის. ამიტომაც არ ეშინოდათ ბერძნებს სპარსელთა ასეულ ათასიანი არმიებისა. სიმრავლეში იკარგებოდა პიროვნება, როგორც ასეთი. ბერძნული და სპარსული ცივილიზაციების შეჯახებაში კი გაიმარჯვა იმან, რომელშიც პიროვნებისა და მისი შინაგანი ძალების განვითარების იდეალი არსებობდა. სწორედ ასეთ ცივილიზაციას შეეძლო აღეზარდა საუკეთესო სტრატეგოსები და მეომრები, მეცნიერები თუ სახელმწიფო მოღვაწეები.

დღეს დელფოში **აპოლონის ტაძრის მხოლოდ ნანგრევებია** არსებობს და აღარსად ჩანს ის წარწერები, რომლებმაც ასეთი მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინეს კაცობრიობის ცხოვრებაზე, თუმცა კი მათი გავლენა დღესაც ძალზე დიდია.

